

konstrukciju bleiburške problematike. To znači da dokumenti objavljeni u ovoj knjizi - bez obzira na njihovo subjektivno obilježje i jak emocionalni naboj - imaju poticajnu dimenziju i upućuju povjesničare na pojačane napore da u svojim obradama dođu do što objektivnijih prosudbi o jednom tragičnom isječku naše novije povijesti. Međutim, ova će knjiga zasigurno biti i privlačno štivo širem krugu čitatelja. Šira će je javnost čitati s velikim interesom i lakoćom jer su u njoj objavljeni tekstovi pisani jednostavnim i zanimljivim izričajem ocrtavajući tako na poseban način povijesnu stvarnost koja se ne smije zaboraviti.

Hrvoje Matković

Marijan KARAULA, *Žrtve i mučenici – Stradanja bosanskih franjevaca u Drugom svjetskom ratu i komunizmu*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 1999., 335 str.

U javnosti su izneseni podaci da je broj komunističkih žrtava oko 100 milijuna.² Knjiga *Žrtve i mučenici – Stradanja bosanskih franjevaca u Drugom svjetskom ratu i komunizmu* autora fra Marijana Karaule pojavljuje se na kraju ovoga krvavoga stoljeća kao prinos općem, a posebice hrvatskom martirologiju. Autora knjige o stradanjima bosanskih franjevaca nije potrebno posebice predstavljati, budući da se u kratkom vremenu (1994.-1998.) potvrdio kao glavni urednik *Svjetla riječi*, cijenjenoga glasila Bosne Srebrene te kao vrstan publicist i novinar. Na tom poslu zacijelo je ispekao i usavršio zanat pisanja što se potvrđuje u ovoj knjizi.

Knjigu treba uzeti te čitati, a ja ću samo predstaviti njezin sadržaj i njezino mjesto u prostoru i vremenu, tek toliko da se upozori na njezinu važnost.

Nakon *Predgovora* i uvodnog izlaganja nalaze se biografije i portreti 36 ubijenih svećenika: zatim jednog franjevačkog brata laika, devet bogoslova i osam učenika Franjevačke klasične gimnazije u Visokom, a to su ukupno 54 biografije ubijenih žrtava. Slijede portreti i biografije za deset žrtava tifusa te portret zeničkog uznika, fra Mirka Brandića, koji umire kao uznik u zeničkom zatvoru, 5. lipnja 1947., od slabosti srca. Zbrojeno: to je 65 žrtava Franjevačke provincije Bosne Srebrene.

Kada smo kod Zenice, za taj grad se govorilo kako je bio *najpametniji grad* u onodobnoj Bosni i Hercegovini, puno pametniji od Sarajeva i republičkih partijskih komiteta. Aludiralo se, naime, na velik broj svećenika i uopće hrvatskih domoljuba fakultetski obrazovanih, doktora znanosti i svakovrsnih intelektualaca, koji su u Zenici robijali. Dakle, u Zenici je robijala pamet i domoljublje.

Drugi dio knjige govori o uhićenjima, presudama te izdržavanju zatvorskih kazni u komunističkim zatvorima. Kronološki slijed kažnjenika ide do fra Berislava Kasala, koji je robijao u Banjoj Luci od 10. siječnja do 20. veljače 1982. godine.³ I u tom poglavlju nalaze se slike žrtava i njihovi kraći biografski portreti. Poglavlje je zanimljivo i važno za upoznavanje izgradnje komunizma i samoupravnog socijalizma.

U posljednjem poglavlju, naslovljenom *Dokumenti*, nalaze se prijepisi Presuda žrtvama komunističke diktature (209.-304.) Valja ostaviti sve obveze te iščitati sve te pre-

² Usp. *Crna knjiga komunizma. Zločini, teror, represija*, Zagreb 1999., str. 1-726.

³ Fra Marijan Karaula je pri predstavljanju knjige naglasio da se dogodio propust, tj. da posljednja žrtva nije Kasalo, nego fra Emanuel Jurić, koji je u Tuzli osuđen 1986. na 40 dana zatvora.

sude franjevcima i drugim hrvatskim optuženicima: dr. Rafaelu Boršiću, fra Josipu Bošnjakoviću, fra Miroslavu Cvitkoviću, fra Stjepanu Paviću, fra Peri Skopljaku i drugima. Presude se, između ostaloga, odnose na čitanje iseljeničkih hrvatskih časopisa i knjiga, susreta s hrvatskim iseljenicima i domoljubima, koji su za komunističke vlasti bili ustaše, narodni i državni neprijatelji. Čitanje tih opširnih presuda, u vrijeme kada je iseljenički tisak postao dostupan u Hrvatskoj, djeluje nestvarno. Mnogi mladi ljudi zacijelo će se upitati: Zar je to bilo moguće, zar se desetljećima u takvoj diktaturi živjelo? Sve te presude su istodobno komične i tragične: komične su same po sebi, a tragične su onima kojima je presuđivano te zbog izgubljenog vremena pod diktaturom.

Na kraju knjige nalazi se *Pogovor* fra Ignacija Gavrana, izvori i literatura te kazalo imena. Od 65 žrtava o kojima je riječ u toj knjizi, 38 ih je izgubilo život 1945. godine te još šest žrtava nakon rata do 1951. godine. Za devet žrtava nema podataka gdje i kako su stradali. No, važno je napomenuti da se stradalništvo franjevac Bosne Srebrene uklapa u opći progon hrvatskih domoljuba u razdoblju 1945.-1990.

Karaula je ovom knjigom dao svoj prinos žrtvoslovu XX. stoljeća, posebice žrtvoslovu skoro pola stoljetne komunističke vladavine u Bosni i Hercegovini te se ovom knjigom pridružuje bibliografiji literature o stradalništvu Crkve u Hrvata. Karaula je svoj posao obavio znalački, stručno i pošteno. Knjiga *Žrtve i mučenici* postaje nezaobilaznim prinosom ne samo stradalništvu Crkve u Hrvata, nego, moglo bi se reći, i već dugom bibliografskom nizu domaće i inozemne literature o komunističkim žrtvama. Žrtava je samo u crkvenim redovima Crkve u Hrvata, prema nepotpunim istraživanjima više od 600, a među njima jedan kardinal, zatim: biskupi, provincijali, generalni vikari, kanonici, gvardijani, dekani, brojni župnici i kapelani, svjetovni svećenici i redovnici, vojni dušobrižnici, katehete, eks-provincijali, znanstvenici, filozofi, sociolozi, povjesničari, skladatelji, profesori teologije, filozofije, gimnazijski profesori, odgojitelji, propovjednici, poliglotti, pisci, studenti i učenički te redovnice. Dio njih su žrtve bleiburške tragedije i hrvatskog križnog puta.

Autor spominje dio dosadašnjih objelodanjenih popisa svećeničkih žrtava te iznosi statističke podatke prethodnih istraživača (11.-12.). Glavno obilježje svih ovdje navedenih statističkih podataka je da su nepotpuni i da su to uglavnom popisi s vrlo malo biografskih podataka. tek ime i prezime, mjesto rođenja, mjesto službovanja, godina smrti i još ponešto. Treba ipak upozoriti na još neke bibliografske jedinice koje Karaula nije spomenuo. Primjerice, hrvatski franjevci u SAD-u objelodanili su popis žrtava prema istraživanjima dr. Krunoslava Draganovića, dr. fra Bazilija Pandžića i njihovih istraživanja gdje se za Franjevačku bosansku provinciju sv. Križa navodi 47 žrtava⁴. Dr. Ivo Omrčanin u svojoj knjizi: *Holocaust of Croats*,⁵ za Franjevačku bosansku provinciju sv. Križa navodi 40 žrtava. Ovaj Omrčaninov popis ima 347 žrtava, tj. 20 više, u odnosu na njegov popis objavljen na njemačkom jeziku u knjizi: *Die kroatische Priester ermordet von Tscetnikern und Kommunisten*,⁶ na koji se i Karaula poziva, gdje se navodi brojka od 327 svećenika. U iseljeničkom tisku i periodici postoji i niz drugih, manje ili više potpunih, objelodanjenih popisa.

Hrvatski je narod u Drugom svjetskom ratu i poraču, tj. do sloma komunističke vladavine, podnio goleme žrtve. Tragedija u Bleiburgu u svibnju 1945. godine postala je sinonim hrvatskoga mučeništva za hrvatstvo i državnost. Nadam se da započeta istraživanja hrvatskih žrtava Drugog svjetskog rata i porača pri Hrvatskom državnom saboru neće biti prekinuta nakon posljednje hajke. Istodobno bi s tim istraživanjima bilo potrebno istražiti također i postojeću literaturu o "bleiburgologiji". To je, očito, *terminus tehnicus* za hrvat-

⁴ DRAGANOVIĆ, Krunoslav i PANDŽIĆ, Bazilije, *Popis hrvatskih katoličkih svećenika ubijenih u razdoblju 1941 - 1954*, Hrvatski kalendar Hrv. kat. glasnika i Danice za prostu godinu 1955., XII.(1954), Chicago, 48.-50.

⁵ Washington 1986.

⁶ München 1959.

ska stradalništvo u Drugom svjetskom ratu i poraču u doba komunizma sve do 1990. godine.

Marko Babić

Početak kraja SFRJ, Stenogram i drugi prateći dokumenti proširene sednice Izvršnog komiteta CK SKJ održane 14-16. marta 1962. godine, Beograd, 1998, Arhiv Jugoslavije, str. 311.

Početak kraja Jugoslavije knjiga je iz serije edicija Arhiva Jugoslavije koje su posvećene dosad neobjavljenim dokumentima za povijest Jugoslavije. U seriji već tiskana: *Ekonomska politika vlada FNRJ*, Beograd, 1995; *Dokumenti iz istorije Jugoslavije, Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Drugog svetskog rata*, Beograd 1998; *Dokumenti za istoriju Jugoslavije, Četvrta sednica CK SKJ - Brionski plenum*, Beograd 1999. Ovo će gradivo privući pozornost naše stručne javnosti jer na razinu transparentnosti svodi elementarne probleme društvenog razvoja Hrvatske tijekom pedesetogodišnje komunističke vladavine.

Početak kraja Jugoslavije knjiga je s historiografskom tematikom koja je situirana oko sukoba jugoslavenskih centralnih i republičkih institucija. Dokumentacija koja se ovdje predočava potkrjepljuje tezu da je kriza jugoslavenskoga političkog i gospodarskog sustava šezdesetih potaknuta antagonizmom republika. Visoki partijski skup, poznat pod nazivom sjednica Izvršnog Komiteta CK SKJ 14.-16. ožujka 1962., bio je zaista prizor velike partijske krize koji je u historiografiji već označen kao početak dezintegracije jugoslavenske države. U trenutku odvijanja sjednica IK SKJ proglašena je najvišom državnom tajnom, ali je po nalogu A. Rankovića i uz znanje samog J. B. Tita ipak tajno snimljena. Treba primjetiti da je dijelove stenograma sjednice IK SKJ od 14.-16. ožujka 1962. publicirao i D. Bilandžić u knjizi *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., ne znajući da je cjelokupno gradivo već tiskano u Beogradu. To se vidi iz njegove bilješke i kometarata da će spoznaje kako KP nije bila monolitna ni u svojim najsjačnijim vremenima "iznenaditi" pa i "šokirati" stare komuniste.

Knjiga *Početak kraja Jugoslavije* sadrži uvodni tekst urednika edicije M. Zečevića te arhivska vrela raspoređena u dva dijela. U prvome dijelu tiskani su dokumenti koji se odnose na pripreme sjednice (pozivi, popis osoba), stenogram proširene sjednice IK CK SKJ, prijedlog zaključaka sjednice i napomenu o naknadnoj raspravi o podrijetlu stenograma. U drugom dijelu knjige predočena je dokumentacija koja se preklapa s operacionalizacijom zaključaka sjednice iz ožujka 1962. To je: Zapisnik sjednice IK SKJ od 3. travnja 1962; Pismo IK SKJ rukovodstvima i članovima SKJ od 3. travnja 1962; govor predsjednika Tita u Splitu od 6. svibnja 1962. i Zapisnik sjednice IK SKJ od 18. svibnja 1962. iz kojeg se dobiva uvid u recepciju odluka sjednice IK u republičkim sredinama.

Zečevićev uvod (1-24) ostaje u granicama dosega tekuće srpske historiografije koja za ovo razdoblje razlučuje nekoliko glavnih teza: negiranje "srpskog hegemonizma", uvjerenje da su srpski komunisti podlegli tezi o "težnji Srba za dominacijom nad drugim narodima" kao i uvjerenje da je jugoslavenska stvarnost dvojjednaka opreka "srpskog pitanja" koje se jedino moglo riješiti u Jugoslaviji, i pitanja Hrvatske i Slovenije koje su ušle u državu iz "nužde", a ne iz "želje". Dodatne političke konotacije sadrži i Zečevićeva teza da je "pravo na samoopredjeljenje iscrpljeno na II zasjedanju AVNOJ-a, i da se ono ne može pretvoriti u tekuće pravo republike jer je ono bilo konstituisano i ostvareno kao pravo naroda, a ne federalne jedinice".